

Jméno **JAN NERUDA**

Narození **1834 – PRAHA**

Úmrtí **1891 – PRAHA**

Základní informace

Jan Neruda byl básník, prozaik, dramatik, literární a divadelní kritik a novinář. Je považován za tvůrce českého fejetonu. Jako jeden z prvních literátů vnesl do literární tvorby realistické hledisko a je pokládán za zakladatele českého realismu. Byl vůdčím představitelem májovců a spolupůsobil jejich literární program.

Životní osudy

Neruda se narodil v Praze, po ukončení gymnázia studoval práva a filozofii. Krátce pracoval ve vojenské účtárně a jako výpomocný učitel a pak se věnoval žurnalistice. Společně s Vítězslavem Hálkem se zasloužil o vydání almanachu *Máj* v roce 1858. Působil jako redaktor v německém časopisu *Tagesbote aus Böhmen* (*Posel z Čech*), později v *Obrazech života* a v *Rodinné kronice*, jako fejetonista v deníku *Čas*, pak v *Hlasu*. V polovině 60. let 19. století se stal redaktorem *Národních listů*, v nichž působil až do konce svého života. Podnikl několik cest do zahraničí (Francie, Německo, Itálie, Uhry, Řecko, Turecko, Egypt, Palestina), o kterých psal fejetony. Účastnil se dění v *Umělecké besedě*, ve *Sboru pro zřízení českého národního divadla* a ve *Spolku českých žurnalistů*. Trpěl řadou chorob, kterým předčasně podlehl.

- 1834 narodil se v Praze
- 1853 maturoval na Akademickém gymnáziu
- začal pracovat jako lokálkár v časopisu *Tagesbote aus Böhmen*
- 1856
- 1857 přerušil svá vysokoškolská studia
- 1858 vydal sbírku *Hřbitovní kvítí*
- 1864 vyšla povídková kniha *Arabesky*
- 1865 stal se redaktorem *Národních listů*
- 1868 vydal sbírku *Knihy veršů*
- podnikl cestu na Balkán, Blízký východ, do Egypta a Itálie
- 1870
- 1875 cestoval do Německa a na Helgoland
- 1878 vyšly *Povídky malostranské* a sbírka *Písně kosmické*
- vydal sbírky *Prosté motivy* a *Balady a romance*
- 1883
- 1891 zemřel v Praze
- 1896 posmrtně vyšla sbírka *Zpěvy páteční*

V první básnické sbírce *Hřbitovní kvítí* zobrazil Neruda beznaděj a smrt, sociální bídu a nešťastnou lásku. Trpké, často krutě ironické verše však nebyly doceněny. Následující autorovou sbírkou byly *Knihy veršů*. V úspěšných *Písních kosmických* Neruda polemizoval s Hálkovým naivistickým pojetím přírody. Přírodní lyrika se prolíná s vážnými tématy pomíjivosti lidského času, hrůzy z velikosti vesmíru, který ve sbírce ožívá; autor však zároveň vyjadřuje i optimismus vyvolaný vědeckým pokrokem. *Balady a romance* osobitě navazují na Erbenovo zpracování českých bájí a pověstí. *Prosté motivy* jsou zpovědí osamělého stárnoucího člověka uprostřed města, v lyrických básních jsou zachyceny proměny přírody během čtyř ročních období. V posmrtně vydaných *Zpěvech pátečních* zaznívá hořkost i oddanost národu a rodné vlasti.

První prozaická kniha *Arabesky* se soustředí na postavy s nevšedním, nešťastným osudem – prostitutky, zloděje, naivní snílky, lidi narušené a podivné. Autor se projevil jako vynikající pozorovatel odlišnosti, mistrně pracoval se zkratkou a detailem. Črta *Trhání* zachycuje charaktery drsných i bohorovných dělníků na stavbě železniční trati Praha–Olomouc. Z cest na Balkán a Přední východ vznikly fejetony zařazené do souboru *Různí lidé*. Vrcholným prozaickým dílem jsou *Povídky malostranské*, inspirované opět netypickými osudy zvláštních postav. Jako novinář psal zejména fejetony, kterých vytvořil na dva tisíce (v *Národních listech* je označoval trojúhelníčkem). Později byly vydány pod názvy *Pařížské obrázky*, *Obrazy z ciziny*, *Studie*, *krátké a kratší*, *Žerty*, *hravé i dravé*. Fejeton byl jeho zásluhou povýšen na uměleckou formu.

INSPIRACE

Na konci 50. let 19. století psal Neruda divadelní hry. Byly to zejména veselohry pokračující v klicperovské tradici (např. *Ženich z hladu*), ale také jedna tragédie s názvem *Francesca di Rimini*. Pro neúspěch této tragédie přestal Neruda dramata psát, zájem o české divadlo ho však neopustil. Na stránkách novin hodnotil svými referáty divadelní život. Napsal i soubor stylizovaných vyprávění českých herců, který vyšel pod názvem *Divadelní táčky*, a redigoval sborník *Národ sobě*, který sloužil k posílení zájmu o dostavění budovy Národního divadla.

Jan Neruda psal fejetony od počátku své novinářské činnosti, tedy třicet let. Jeho „podčárnický“ odrážel události pražského života (fejeton o divadle aj.) i všední problémy člověka (např. fejeton o stěhování) či postřehy z cest, které tvořil dodnes zajímavé drobné psychologicko-sociologické studie. Neruda povýšil fejeton na umělecký žánr. Na nerudovské fejetony navázala řada autorů – nejvýznamnějším z Nerudových následníků v oblasti fejetonu byl Karel Čapek.

Hřbitovní kvítí (1858)

Celkovou náladu sbírky **Hřbitovní kvítí** napovídá volba názvu – ponuřost, tragičnost, ale i trpkost, krutou ironii a sarkasmus. Význam sbírky spočívá v **pojetí tématu hřbitova**. Zatímco romantičtí autoři ho chápali jako vyhledávané místo k meditování, Neruda jej posunuje k realistickému pojetí a vidí v něm zejména tragiku lidské konečnosti. Autor v básních různého zaměření např. ironizuje nešťastnou lásku nebo zobrazuje pohřeb či tragické postavy dětí sirotků. Velmi barvitě popisuje lidskou bídu – hlad, chudobu a nemoc. **Kritizuje tak soudobé společenské poměry**, v nichž není možné žít šťastný život, kde všechny mladé sny končí v nicotě a marnosti. Svět nahlíží **bez iluzí romantismu**. Bříté pointy a nelitostná ironie, které není nic svatě, však způsobily, že tato básnická sbírka nebyla ve své době doceněna.

O Dušičkách na hřbitově větřík
vesele si s lidmi zahrává,
radostí snad, že to množství lidstva
pro hřbitov už zase dožrává.

Jan Neruda: Hřbitovní kvítí

Balady a romance (1883)

Sbírku **Balady a romance** tvoří osmnáct většinou epických básní, které byly dovršením ohlasové poezie v dané době u nás. Prolíná se tu slavnostní patos s humornými banalitami, tragika s komikou. Témata balad a romancí lze rozdělit do tří oblastí. První tvoří **obecně lidské vztahy** (Balada dětská, Romance matky a syna nebo boji dobra a zla; druhou oblastí jsou básně typizující český národní charakter (Romance o Karlu IV., Balada o polce, Romance o jaře 1848), v němž zdůraznil smysl pro bojovnost a nadšení pro myšlenku rovnosti lidí; třetí oblast představují **biblické a legendární náměty** (Balada pašijová, Balada tříkrálová), v nichž se nejedná ani tak o biblické příběhy, jako spíše o obecné problémy lidské morálky. Charakteristické je přibližování velkých historických i existenciálních témat

Král Karel s Buškem z Vilhartic
teď zasedli si k dubovému stolu –
ti dva už pili mnohou číši spolu
a zapěli si z plných plic.

Jan Neruda: Romance o Karlu IV.

čtenáři pomocí srozumitelných obrazů a jazyka. **Označení básní jako balady a romance dodržuje Neruda jen částečně** – propojil pochmurné s rozmarným, a přiblížil tak tento žánr k moderní poezii.

Povídky malostranské (1878)

Neruda v **Povídkách malostranských** zobrazil život na Malé Straně převážně v době svého dětství a mládí. Mistrně a s nadsázkou, vtipně i ironicky vykreslil nejen postavy, které znal osobně nebo z vyprávění, ale i prostředí a události, které zobrazují panoptikum maloměstského světa. Vypráví např. příběh o podivínském doktorovi, který náhodou zjistí, že člověk, kterého nesoou v rakvi do hrobu, stále žije; nebo příběh o žebrákovi, kterého zlá pomluva přivede do ještě větší nouze; popisuje různé lidské osudy v činžovním domě; charakterizuje povrchního a naivního studenta práv; zobrazuje upřímné a nezištné city; nebo vypráví smutný příběh obchodníka, který se vinou nepovedeného podnikání oběsí atd. Sbírkou povídek prostupují **motivy lásky, smutku, smrti, závidění, upřímného přátelství**. Čtenář tu najde postavy milé, srdečné, hašteřivé, vdavekchytivé, sobecké, lakomé, ale vždy skvěle zobrazené. Na postavách autor totiž citlivě vybírá vždy to, co je výrazně charakterizuje, proto si čtenář vše, ač často netypické, dokáže barvitě představit. Z nejznámějších povídek jmenujme např. prózu **Doktor Kazisvět**, **Hastrman**, **Týden v tichém domě**, **Figurky** či milostnou povídku **U tří lilí**.

Chci psát událost smutnou, ale hledí mně do očí co veselá iniciálka
obličej páně Vojtíškův. Obličej tak zdravě svítivý a do červe-
na lesklý jako nedělní pečínka, politá čerstvým máslem. A takhle
k sobotě – pan Vojtíšek se holil jen v neděli – když už mu bílé vousy
po kulaté bradě zas řádně vyrazily a jako hustá smetana se skvěly,
zdál se mně být ještě hezčí.

Jan Neruda: Přivedla žebráka na mizinu

Další díla

Písňe kosmické

Písňe kosmické jsou knihou, díky níž se stal Neruda uznávaným básníkem. Verše poskytovaly čtenářům moderní vědecké poznatky, avšak srozumitelně podané, vyjadřovaly víru ve všeobecný pokrok. Zároveň ale obsahovaly úvahy o lidské malichernosti, o velikosti vesmíru a o možnosti jeho konce. Neruda v nich konfrontuje vztahy lidí a národů s řádem vesmíru. Básně jsou rozděleny do tří cyklů – o hvězdné obloze, o Slunci jako středu personifikovaného vesmíru a o plane-
tách (např. o Zemi a Měsíci a jejich lásce).

Žerty, hravé i dravé

Knihy je sbírkou zábavných a dobrodružných fejetonů z oblasti cestování, umění i všedního života. Vypráví se zde např. o podivném zatčení na Balkáně, o orientálním světě a Turecku, které je stejně jako dnes charakteristické prolínáním tradic Západu a Východu. Vtipné vyprávění o pařížských povalečích, zábavné čtení o tom, jak si ženy vyprávějí o divadle, nebo jak v Orientu musíte dát spropitné i za to, že jdete kolem...

Knihy veršů

Neruda se zde pokusil podat komplexní obraz citového života současného českého člověka. Sbírka je rozdělena do tří knih. V první z nich, **Knize veršů výpravných**, najdeme zejména balady, které jednak reagují na Erbenovu Kytici (Matka, Oběšenec), ale také balady sociální (Dědova mísa, Před fortanou milosrdných). V **Knize veršů lyrických** a smíšených se Neruda věnoval tematice rodinné a milostné (cykly Otci, Matičce, Anně). Třetí oddíl, **Knihy veršů časových a příležitostných**, obsahuje zejména vlasteneckou lyriku.

Sám...

Jan Neruda nebyl **nikdy ženatý**. Dlouho byl zamilován do své lásky ze studentských let Anny Holinové. Zároveň navázal citový vztah i ke **Karolině Světlé**. Ve třiceti letech citově vzplanul k osmnáctileté Terezi Macháčkové, která však v krátké době podlehla tuberkulóze. Na konci 70. let 19. století prožíval nový citový vztah – ke své neteři Anně Tišné, která byla o dvacet dva let mladší. Přes všechny vztahy zůstal ale Jan Neruda sám...

V roce 1984 natočil režisér Pavel Háša sérii televizních filmů s názvem **Povídky malostranské**. Do filmové podoby jsou tak převedeny např. povídky **Hastrman**, **Přivedla žebráka na mizinu**, **Doktor Kazisvět**, **O měkkém srdci paní Rusky**, **Psáno o letošních Dušičkách a další**.

Z televizního filmu
Povídky malostranské

Jan Neruda

01 Doplňte vynechané údaje.

Jan Neruda se narodil v _____ a tam také prožil celý svůj život. Je považován za tvůrce českého _____. Proslavil se sbírkou _____. Sbíрка básní věnovaná přírodě nese název _____. Na své dětství a mládí vzpomíná ve známé povídkové knize _____. Velkou část svého života pracoval jako _____.

02 Fakta versus fikce.

1. Jan Neruda prožil velká citová zklamání, žádná jeho láska nebyla šťastně naplněna a nikdy se neoženil. Zamyslete se nad tím, zda se milostné problémy řešily ve 2. polovině 19. století stejně jako dnes. Zažili jste i vy nešťastnou lásku? Jak by se podle vás měl chovat člověk, který je svým vysněným protějškem odmítnut?

A Hřbitovní kvítí

Mezi hroby dva se červí potkali.
„Odkud, bratře?“ – „Z lebký básníkovy.“
„Toť nám bratr, co tam viděl, poví.“
„Pouhý mozek – pranic krásného, –
„Odkud ty?“ – „Já z lebký učencovy;
nezbylo i tu nic jasného.“
„Myslím, bratře, že ti geniové,
jsou jak ona pod sklenicí svíce;
posvítí-li jiným se tmou brojícím,
nezbyde jí samé nic pak více.“

(...)

Upletl i věnec krásný z blínu,
položil ho tobě na čelo,
pak tě v sál uvedl, na němž slovo
„bída“ v hadův kruhu šumělo.

Kolem stolu živé kostry stály,
stolem jim zde hlad byl mořivý,
hudba k tomu kvasu skočnou hrála –
nešťastných to stenet jízlivý.

A když přesycen byl s lahůdkami,
umdlen plesem tmavé do noci,
tu tě uložili v měkké lože,
v lože, kteréž sloulo „nemoci“.

Redakčně upraveno

03 Odpovězte na otázky k úryvku A.

1. Jaký pocit ve vás vyvolala první báseň?
2. Čím mohla ve své době tato báseň nejvíce provokovat?
3. Jak rozumíte druhé básni? Zatrhněte slova a verše, kterým nerozumíte, a zkuste si je vysvětlit.
4. Jaká situace člověka je zachycena ve druhé básni?
5. Pokuste se vymyslet pro básně názvy. Porovnejte je s návrhy ostatních spolužáků a vyberte ten nejlepší.

1.

2.

04 Přifadte charakteristiku sbírky ke správnému názvu.

sbíрка motivovaná mýty

sbíрка fejetonů

sbíрка vyjadřující vztah člověka k vesmíru

PÍSNĚ KOSMICKÉ
BALADY A ROMANCE
ŽERTY, HRABE I DRAVÉ

B Balady a romance

Balada česká

Žil jednou v Čechách smavý

vám známý rytíř Paleček;
on samý šprým a nápad byl,
rád dobře jed' a dobře pil,
a lidem dobře činil.

Rád jed' a pil, jak povídám,
však ještě něco dodat mám:
on též rád bloudil

po Čechách –
a pak byl vždy jak

v mátohách
a nevěděl, kde stojí.

„Nu, nu“ – kdys zazněl náhle
hlas –
„pan rytíř je už ve snách zas?“
a Paleček jak přimražen!

Aj před ním kolo bujných žen,
a vprostřed Vesna sama.

„Jen neboj se, tys celý muž,
ty se mi ze všech líbíš – nuž
mé slovo k smelosti tě zve,
rcť jakékoli přání své –
však vtipně jen a hbitě!“

Již rytíř bez všech rozpaků
si hodil hlavou: „Tedy řku
a prosím: až bych jednou

mne výročně vždy ožít nech,
na osm dní – to z jara! (...)“

Od časů těch, děj se co děj,
fialek vůní budit jej,
slavíkův ven jej volá hlas,
pan rytíř vstává bujný zas
a rozkročí se krajem.

Redakčně upraveno

05 Vypracujte úkoly k úryvku B.

1. Povězte, o čem báseň pojednává.
2. Jaké má báseň rýmové schéma?
3. Rytíř Paleček byl skutečnou historickou postavou. Zjistěte na internetu, kdo to byl, a prezentujte své poznatky.
4. Definujte žánr balady a romance. Několik básní ze sbírky Balady a romance najdete na internetu. Seznamte se s nimi a zjistěte, zda to, co Neruda nazývá baladou, je skutečně vždy balada. Pak vedte na uvedené téma řízený dialog.
5. Porovnejte Erbenovu Kytici a Nerudovy Balady a romance. Jaká témata zpracovává Erben a jaká Neruda? V čem se shodují, co je naopak rozdílné?

2.

4.

C Povědky malostranské

Přivedla žebračka na mizinu

Chci psát událost smutnou, ale hledí mně do ní co veselá inici-
álka obličej páně Vojtiškův. Obličej tak zdravě svítivý a do čer-
vena lesklý jako nedělní pečinka, politá čerstvým máslem.
A takhle k sobotě – pan Vojtišek holil se jen v neděli –, když
už mu bílé vousy po kulaté bradě zas řádně vyrazily a jako
hustá smetana se skvěly, zdál se mně být ještě hezčí. Také vlasy
jeho se mi líbily. Neměl jich mnoho, začaly pod okrouhlou
pleší na skráních a byly už přeseďly, ne více stříbrny, nýbrž již
až lehynce zas do žluta, ale byly jako hedváb a vlály tak hebece
kolem hlavy. (...)

Pan Vojtišek byl žebřák. Čím byl předtím, to nevím. Ale
žebřákem musil být dle toho, jak byl po Malé Straně znám,
již dlouho, a podle svého zdraví mohl jím být ještě dlouho,
vypadal jako buk. (...)

Divné zvěsti začaly se najednou šourat Malou Stranou. (...)
Brzy jsem zvěděl všeho. Pan Vojtišek prý nebyl ani chud. Pan
Vojtišek prý měl tam za vodou, na Františku, dva domy. To
prý ani není pravda, že bydlí pod Hradem někde v Brusce.

Blázný si dělal z dobrých malostranských sousedů! A po tak
dlouho! Nastala rozhořčenost. Mužští se zlobili, cítili urážku,
styděli se, že byli lehkověrní. (...)

Takřka ve dvakrát čtyřadvaceti hodinách byl osud páně Voj-
tiškův zjinačen. Všude ho ode dveří odbývali, že jsou „zlé časy“.
Kde mival obědy, slyšel, že „dnes nic nezbylo“, nebo: „Jsme
chudí, měli jsme jen hrách, to není pro vás.“ Uličníci kolem
něho poskakovali a pokřikovali: „Domáci pán! Domáci pán!“

Redakčně upraveno

06 Odpovězte na otázky k úryvku C.

- V ukázce je zachyceno, jak se změnilo chování lidí, když se o panu Vojtiškovi rozšířila pomluva. Jaký byl jeho život předtím a jaký potom?
- Zamyslete se nad tím, jak může pomluva ovlivnit život člověka. Pokuste se na toto téma napsat fejeton.
- Dnes působí slovo žebřák velmi negativně. Působí tak i v této ukázce?
- Setkali jste se někdy s žebřákem nebo s bezdomovcem? Jak toto setkání probíhalo, na co jste mysleli?
- Diskutujte o tom, jak se člověk může stát bezdomovcem. Může si za to sám, nebo za to může někdo jiný?
- Najděte na internetu informace o příčinách a problémech bezdomovectví a způsobech řešení tohoto problému. Poté o těchto věcech diskutujte.

Využijte např.: <http://jmz.ecn.cz/> nebo <http://www.novyprostor.cz/>.

1.

2.

1.

D Povědky malostranské

Doktor Kazisvět

Neříkali mu vždycky tak, až po jisté příhodě, ale ta byla tak
divná, že přišla i do novin. Vlastně se jmenoval pan Heribert
a křestním jménem svým nějak zcela neobyčejně, jenže už ne-
vim jak. Pan Heribert byl lékařem, totiž abych pravdu mluvil,
on byl skutečně promován na doktora medicinae, ale neléčil
pranikoho a praničeho. (...)

Parádní pohřební vůz byl teď průvod předjel a zastavil u brány.
Kněží se obrátili, mládenci spustili máry pomalu k zemi
a začalo klopení. Pak kočové povytáhli pohyblivý odklad
vozu a mládenci zdvihli rakev, aby ji dali na vůz. Teď se to
stalo! Buď že byl na jedné straně nadbytek sil, nebo na obou
stranách stejná neobratnost, – náhle rakev sjela užším koncem
k zemi a víko s rachotem odskočilo. Mrtvola zůstala sice v rak-
vi, ale svezla se trochu do kolenou a pravá ruka se vymrštila
přes rakev ven.

Zděšení bylo všeobecné. Rázem nastalo ticho, že soused mohl
slyšet tikot hodinek v sousedové kapse. Zraky všech se vpí-
jely v nehybnou tvář mrtvého rady. A zrovna vedle rakve
stál – doktor Heribert. Byl se právě branou vracel z nějaké
procházky, kormidloval mezi hromadou lidí sice sem tam, ale
náhle byl nucen zůstat stát zrovna za kněžími a teď byl šedivý
jeho kabátek zrovna vedle černého rubáše umrlcova.

To trvalo okamžik. Jaksi mimovolně chopil se Heribert svislé
ruky, snad aby ji zase v rakvi umístil. Ale podržel ji v rukou
svých, prsty jeho nepokojně hrály a oči spočívaly pátravě
na mrtvém obličej před ním. Teď vztáhl ruku a rozevřel víčko
praveho umrlcova oka.

„No, copak je to?“ houkl vtom Ostrohradský. „Pročpak se to
nespraví? Máme tak zůstat stát?“

Někteří mládenci vztahovali ruce.

„Pozor!“ vzkřikl malý Heribert hlasem k neuvěření širokým
a zvučným. „Ten muž není mrtev!“

Redakčně upraveno

07 Odpovězte na otázky k úryvku D.

- Proč začali doktoru Heribertovi říkat Kazisvět?
- Jak autor docílil dějového napětí a kde je zdůrazněno? Zatrhněte v textu.
- Zkuste domyslet, jak asi příhoda dopadla, a srovnajte své návrhy se skutečným závěrem.
- Zopakujte si rozdíly mezi povídkou a románem. Definujte tyto literární žánry.

1.

4.

24. Jan Neruda – Kam s ním?

08 Poslechněte si ukázkou a odpovězte na následující otázky.

- Nad čím se autor zamýšlí v tomto fejetonu? Co se mimochodem dozvídáme o době Jana Nerudy?
- Zopakujte si poznatky o publicistickém stylu. V novinách vyhledejte jednotlivé novinářské útvary a charakterizujte je.
- Problém se starými věcmi je stále aktuální. Najděte na internetu, co to je ekodvůr, co je skládka a spalovna odpadu. Víte o každém předmětu, který vyhazujete, kam jej správně odložit?

Zvláště cenná je v prozaické části Sabinova **Upomínka na Karla Hynka Máchu**; Sabina se pokouší o Máchovu osobní charakteristiku stejně jako o pochopení jeho básnické podstaty. Zdůrazňuje básníkův optimistický názor na přírodu a pesimistické pojmání lidstva.

Anna Sázavská byla manželkou jednoho z básníků májového okruhu. Kterého?

V almanachu publikovala řada dalších autorů, například **Anna Sázavská**, **Karel Jaromír Erben**, **Adolf Heyduk**, **Rudolf Mayer**, **Sofie Podlipská** nebo **Josef Barák**.

Program májovců je široký, kosmopolitní. Snažili se obrátit pozornost čtenářů k **přítomnosti**. Velmi silně akcentovali **sociální a národnostní problematiku**, mj. vyslovili národně emancipační snahy po nezdařeném pokusu o změnu v roce 1848, vyjádřili podporu **mladočeské straně** a aktivní politice a vytyčili požadavek nutnosti otevření české literatury na západ. Májovci kladli důraz na **lidovost** (tj. tvorbu pro širokou čtenářskou obec) a výsledkem jejich snažení měl být pravdivý obraz právě prožívané skutečnosti.

Významnou osobností, která má velký podíl nejen na vydávání, ale i směřování almanachu, byl novinář a organizátor kulturního života **Josef Barák** (1833–1883).

Nejvýznamnější básnickou osobností účastníci se dění kolem almanachu **Máj** byl **Jan Neruda** (1834–1891), novinář, literární kritik, básník a prozaik, autor bytostně spjatý s Prahou. Nerudův přínos pro moderní českou literaturu je nedocenitelný, po Karlu Hynku Máchovi jej vnímáme jako druhého nejosobitějšího básníka, který dokázal propojit světovost s češtvím, osobní postoj s národním.

S úmrtím Josefa Baráka se pojí zajímavá historka. Když se mělo znovu otevřít **Národní divadlo**, bylo rozhodnuto, že se zahajovacího ceremoniálu a následujícího rautu zúčastní jen vybraní lidé. Baráka tato situace popudila, neboť zastával názor, že když už se na Národní divadlo skládal celý národ, mělo být znovuootevření uspořádáno formou lidové veselice, která by byla důstojným poděkováním národu za jeho příspěvky. Shodou okolností 15. 11. 1883 Josef Barák umírá a jeho pohřeb se kryje s termínem znovuootevření Národního divadla 18. 11. 1883. Posléze se tvrdilo, že Barákova smrt byla promyšleným tahem, že ve své příslušné agitační neúnavnosti uměl schválně, aby v daný den mohl český lid v Praze slavnostně vystoupit do ulic.

V oblasti epického básnictví považujeme Nerudu za tvůrce **sociální balady**, v lyrice oceňujeme jeho široký záběr (**lyrika intimní, vlastenecká, přírodní**). V oblasti prózy zaujme svým vypravěčským uměním a zájmem o **pražské prostředí** (snaží se vystihnout pražský *genius loci*), které zobrazuje bez idealizace, často s humorně ironickým odstupem.

V oblasti novinářské a literárně kritické vyniká Nerudův **bystrý úsudek** a **glosátorství**, které své jedinečné uplatnění našlo ve formě **fejtonu**. Původně samostatně publikované fejtony vyšly později v souboru **Různí lidé** (1871).

Neruda byl oceňován až v pozdější době; většina jeho současníků ho nechápala, popřípadě jej hodnotila na základě neověřených informací, které o něm kolovaly. Teprve po autorově smrti se za něj postavila mladá generace, nastupující do literatury v 90. letech.

genius loci [génius loci] – původně strážný duch, bájná tajemná ochranná moc domu nebo určitého místa; přeneseně duch či specifická atmosféra místa.

Mladý Jan Neruda

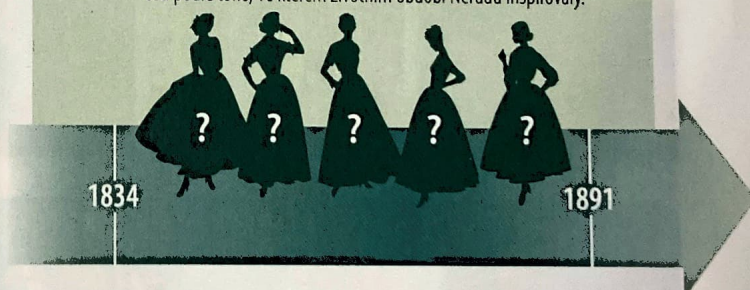
Neruda ve vzpomínkách Elišky Krásnohorské

Že Neruda byl z počátku mnohem méně ceněn než Hálek, není nic divného, a tehdejší intelligence bývá proto zcela zbytečně tupena pohrdlivými výčitkami. Vždyť Nerudovy počátky nebyly příliš skvělé; bodlavé Hřbitovní kvítí nemohlo přec vítěziti vedle vřelých písní Hálkových a tehdejší povídky Nerudovy nemohly nadchnouti. Krom toho i soukromý jeho život, jmenovitě jeho poměr – vlastně poměry ke „krásné pleti“ – byly u něho závadou oblíbenosti. V úzkém tehdejším světě českém mnoho znamenalo, měl-li kdo v choulostivém onom směru dobrou či špatnou pověst. Ač bylo známo, že Neruda má mnohem více vzdělání a společenské rutiny než Hálek, byl tento v soukromých společnostech elitních vážen, kdežto onen do nich nebyval zván a objevoval se v lesku svém jako výtečný společník i tanečník pouze v zábavách veřejných nebo v salonech veřejných mistrů. Hálek měl upřímnou známost se slečnou Dorotkou Horáčkovou, vědělo se, že jest jí věren, a i když někdy po celý večer dle zvyku svého se věnoval jiné dívce, aby ji „prostudoval“, jak říkával, nikdy z toho nebylo klevet ani trpkostí. Nerudy však se matky dívek bály nejen jako známého motýla, však i jako nebezpečného dona Juana.

Z Krásnohorská, E. Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské (1950; uspořádal K. Krejčí)

V Nerudově soukromém životě hrají důležitou úlohu **ženy** – kromě matky se uvádí ještě další ženy, které Nerudu ovlivnily: Karolína Světlá, Anna Tichá, Božena Vlachová, Anna Holínová a Terezie Marie Macháčková. Pokuste se zaznamenat jednotlivé dámy na časovou osu podle toho, ve kterém životním období Nerudu inspirovaly.

Nerudova prvotina **Hřbitovní kvítí** (1857) je poměrně pesimistická sbírka, v níž autor vyjadřuje své zklamání z tehdejšího života a kritizuje společenskou dobovou morálku. Objevuje se zde sociální tematika a snaha řešit otázku chudoby. Básník nedůvěřuje lásce ani lidem, cítí se velmi osamělý, roztrpčený. Základním pocitem je tedy smutek doplňovaný pocitem vzpoury proti pokoře. **Smutek a vzpoura** jsou zároveň básnickým vyjádřením atmosféry 50. let 19. století.

Ve sbírce **Knihy veršů** (1867) básník mírní svůj pesimismus a nachází smysl života v práci pro národ.

Knihy veršů jsou rozděleny na tři tematické části – kniha veršů výpravných, kniha veršů lyrických a smíšených, kniha veršů časových a příležitostných. Co jsou to verše výpravné, smíšené, časové a příležitostné? Dále zjistíte, komu jsou věnovány lyrické básně druhé části a kým se Neruda při jejich psaní nechal inspirovat.

Písně kosmické (1878) potvrzují trend nastolený předchozí sbírkou; básník oslavuje svět, techniku a lidskou touhu po poznání a překonávání překážek. Snaží se propojit technický a vědecký pokrok s vlasteneckými tendencemi, vyzývá k boji proti malosti a nedostatku důvěry ve vlastní síly.

Jak rozumíte spojení osobitost pojetí básnické formy? Zaměřte se na pojetí žánrů **balady** a **romance**. Podrobnější informace o sbírce **Balady a romance** včetně ukázek básní najdete v Čítance.

Osobitost pojetí básnické formy je charakteristická pro sbírku **Balady a romance** (1883).

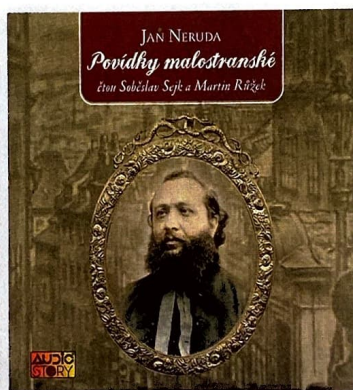
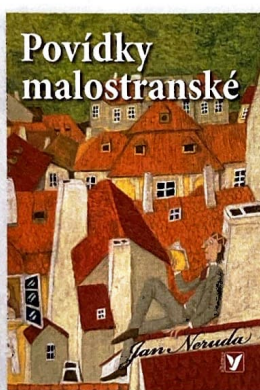
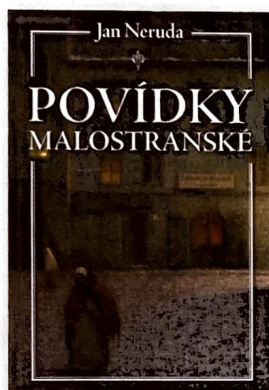
Odvrat k intimním veršům pak představuje sbírka **Prosté motivy** (1883), která je pojata jako autorův **deník**, v němž včlenil svůj život do koloběhu ročních období.

Poslední sbírka s názvem **Zpěvy páteční** (1896) byla nalezena v Nerudově pozůstalosti a vyšla až péčí Jaroslava Vrchlického a Ignáta Herrmanna, je to sbírka **bilanční**, v níž Neruda přirovnává život národa k velkopátečním slavnostem, po nichž přichází Vzkříšení. Tento kompoziční záměr ovšem vtiskl sbírce právě Vrchlický – Neruda spíše tonul ve skepsi.

Zamyslete se nad významem slova **bilanční**. Kdy a proč člověk bilancuje? Jak vyznívá Nerudova bilance? Je spokojen, roztrpčen nebo zaujímá jiné stanovisko?

Z **prozaické tvorby** Jana Nerudy má pro českou kulturu trvalý význam povídkový soubor **Povídky malostranské** (1877). Pražský život Nerudu přitahoval a vábil, neboť náběh k Povídkám malostranským můžeme pozorovat už v **Arabeskách** (1864). V Nerudově prozaické bibliografii nacházíme také jeden román se sociální tematikou vyprávějící o životě dělníků na stavbě železniční dráhy – **Trhani** (1872).

Jan Neruda psal také divadelní hry. Vedle jednoaktovek **Prodaná láska** (1859) a **Ženich z hladu** (1859) vytvořil i vážnou historickou divadelní hru, tragédii **Francesca di Rimini** (1860). Zjistěte, zda má titulní postava svou předlohu v historii, nebo je jen autorovým výplodem.

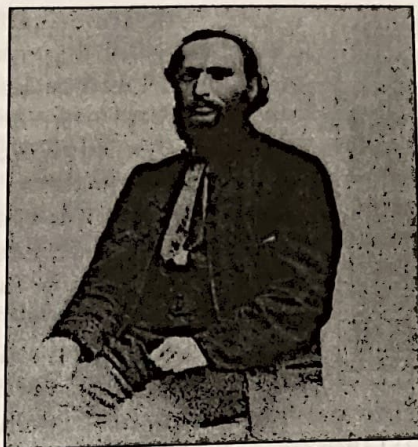

Fotografii Nerudovy ulice vévodí dům **U Dvou slunců**. Zjistěte, jak dům souvisí s Nerudovými osudy a tvorbou.

S Nerudovou **žurnalistickou činností**, která stavěla na drobnějších prozaických útvarech, se dnes můžeme seznamovat prostřednictvím řady výborů, z nichž některé vyšly již za autorova života, jiné byly vydávány dodatečně: **Studie krátké a kratší** (1876), **Žerty hravé i dravé** (1877), **Obrazy z ciziny** (1872, 1879).

Dnešní Nerudova ulice v Praze na Malé Straně

Novinář a básník, klasik české → povídky a fejetony nové tvorby, dramatik a divadelní kritik Jan Neruda byl spolu s V. Hálkem vůdčím duchem generace májovců. Ztrátu iluzí v porevolučním období 50. let zachytil v básnické sbírce *Hřbitovní kvítí* (1858). Básně z *Knihy veršů* (1868) charakterizuje bezprostřední prožitky. Vedle intimní lyriky obsahuje sbírka i sociálně laděné balady. V úspěšné sbírce *Písně kosmické* (1878) vystihl dobovou náladu – optimismus a víru v uskutečnění ideálů demokracie a svobody pomocí všeobecného pokroku. Maloměstský svět mistrovsky zobrazil v *Povídkách malostranských* (1878). *Zpěvy páteční* (vydáno posmrtně r. 1896, uspořádal Vrchlický) vyjadřují důvěru v národní budoucnost.

Jan
Neruda
v r. 1863

JAN
NERUDA
(1834–1891)

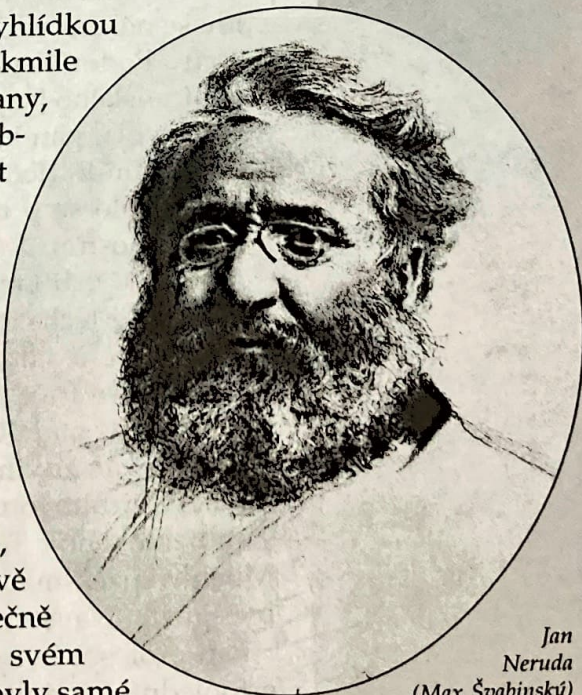
HASTRMAN

Chodil vždy s kloboukem v ruce. Ať byl sebe větší úpal mrazový nebo sluneční, na nejvyšší že držel svůj nízký, ale baňatý cylindr se širokou střešou nad hlavou jako parasol. Šedivé vlasy byly hladce přičísny k lebce a spojovaly se v zadu v cúpek tak pevně stlačený a svázaný, že se ani nekýval – jeden to z nejposlednějších cúpků v Praze, už tenkrát byly tu jen dva nebo tři. Zelený fráček jeho, se zlatými knoflíky, měl živůtek jen krátký, za to byly ale šosy dlouhé a tloukly hubenou, malou postavičku páně Rybářovu do vychrtlých lýtek. Bílá vesta kryla nahnutá prsa, černé spodky šly jen po kolena, kde se svítily dvě stříbrné přasky, pak dál byly sněhobílé punčochy zas až k jiným dvěma stříbrným přaskám a pod těmi šouraly se velké střevíce. Byly-li ty střevíce někdy obnovovány, nevím, ale vždycky vypadaly tak, jako by se k nim byla brala rozpraskaná kůže se střechy nejstaršího fiakra.

Suchý, špičatý obličej páně Rybářův byl ozářen věčným úsměvem. Zvláštní podívání bylo na pana Rybáře, když šel po ulici. Každých dvacet kroků zůstal stát a obrátil se v pravo v levo. Podobalo se, že jeho myšlenky nejsou v něm, že jdou uctivě asi krok za ním a pořád ho baví nějakými veselými nápady, tak že pan Rybář musí se usmívat a občas se po čtverácích ohlídne. Když někoho pozdravoval, vyzdvihl jen ukazovač pravé ruky do výše a lehýnce hvízdnul. Takové lehýnké hvízdnutí zafičelo vždy také, když pan Rybář začal mluvit a obyčejně začínal s „džó!“, což mělo význam potakující.

Pan Rybář bydlel v Hluboké cestě, hned dole v levo, s vyhlídkou na Petřín. Ale kdyby byl býval již až u samého domu, jakmile spatřil nějaké cizince, kteří zahýbali v pravo na Hradčany, vždy šel za nimi. Když zastavili u rozložitě vyhlídky a obdivovali se kráse naší Prahy, stál vedle nich, pozdvihl prst a hvízdnul: „Džó, moře! – Proč nebydlíme u moře!“ Pak šel za nimi do hradu a když se cizinci ve svatováclavské kapli obdivovali zas stěnám vyloženým českými drahokamy, hvízdnul po druhé: „To si myslím! U nás v Čechách hodí pasák kamenem za stádem, a kámen má často větší cenu než celé stádo!“ Víc jim neřekl nikdy.

Pro jeho jméno, pro jeho zelený fráček a pro to „moře!“ říkali jsme mu hastrman. Ale v úctě jsme ho měli staří mladí. Pan Rybář byl justiciářem na výslužbě, někde od Turnova. Zde v Praze žil u své blízké příbuzné mladé, která měla nevysokého úředníka za muže a s ním už dvě nebo tři děti. Vypravovalo se, že pan Rybář je až báječně bohat. Ani ne tak na penězích, jako na drahokamech. Ve svém pokojíku měl, říkali, stát vysokou černou skříň, v té skříni byly samé

Jan
Neruda
(Max Švabinský)

Hastrman
(ukázka
z *Povídek
malostranských*)

Ilustrace
k Hastrmanovi
(Jiří Šlitr, 1969)

nízké, čtyřhranné škatule černé, hezky velké, a v každé škatuli byl vnitřek sněhobílou lepenkou rozdělen na samé čtverce a v každém čtverci ležel na bavlnce lesknoucí se drahokam. Byli lidé, kteří to viděli. Našel a sebral prý vše sám na hoře Kozákově. My děti jsme sobě sobě pravovaly, že když u Šajvlů – tak se nazývali ti páně Rybářovi přibuzení – myje se podlaha, posypávají ji místo pískem samým natlučeným cukrem. V sobotu, v den drhnutí, vždy jsme ukrutně záviděli dětem Šajvlovým. Jednou jsem seděl nad příkopem v levo za Bruskou branou poblíž pana Rybáře. Tam usedal totiž pan Rybář každého krásného dne na hodinku pohodlně do trávy a kouřil si z krátké dýmky. Tenkrát šli náhodou dva větší studující kolem. Jeden z nich prsknul a pravit: 'Ten kouří mamčinu vatýrku!' Od té doby pokládal jsem kouření mamčiny vatýrky za požitek, jakého sobě mohou dovolit jen lidé velice zámožní. Takto se procházel 'hastrman' – ale ne, neříkejme mu tak, vždyť už nejsme děti! – vždy jen po bruskových hradbách. Potkal-li nějakého kanovníka, jichž procházky také vždy šly sem, zastavil se a promluvil s ním několik přívětivých slov. Kdysi – poslouchal jsem rád, co mluvili lidé dorostlí – slyšel jsem ho, jak rozmlouval s dvěma kanovníky, sedícími na lavičce. On stál. Mluvil o 'Frankreihu' a o nějaké 'svobodě', samé divné řeči. Najednou zdvihl pan Rybář prst a hvízdnu: 'Džó, já se držím Rosenaua! Rosenau praví: 'Svoboda je jako ty šťavnaté potraviny a silná vína, kterými se navyklé jim silné náture živí a posilují, slabé ale přemáhají, opojují a zničují.' A pak kýv' kloboukem a šel. Větší a tlustý kanovník prál pak: 'Co to má vždycky s tím Rosenauem?' Menší ale také tlustý odvětil: 'Spisovatel, nejspíš spisovatel.' Já ale pamatoval jsem si větu tu co obsah veškeré vyšší moudrosti. O Rosenauovi a o panu Rybářovi měl jsem stejně vznešený pojem. Když jsem pak dorůstaje dostával sám rozmanité knihy do ruky, našel jsem, že pan Rybář byl vskutku tenkrát citoval zcela věrně. Jen s tím rozdílem, že zmíněnou větu nenapsal Rosenau, nýbrž jakýsi Rousseau. Patrně byla mrzká náhoda pana Rybáře svedla s nějakou lehkomyšlnou tiskovou chybou. Proto věru nepozbyl úcty mé. Dobrý, nesmírně dobrý člověk! – Bylo to v sluneční den srpnový, tak as ku třetí hodině odpolední. Kdo šel právě Ostruhovou ulicí, zůstal stát; kdo stál právě tak po domácku venku, zavolal honem něco dovnitř domu; z krámů vybíhali lidé. Všichni se dívali za panem Rybářem, kráčejícím dolů. 'Jde se někam vychloubat svým bohatstvím,' řekl pan Herzl, šenkýř, 'U dvou slunců'. Podotýkám, že druhý pád množného počtu pro slovo 'slunce' je dle malostranského jazyka zcela určitě 'slunců'. 'O já,' volal pan Vitouš, kupec na rohu, 'musí být zle, nese na prodej!' Je mně líto, musím-li říci, že pan Vitouš netěšil se přílišné vážnosti u sousedů. Vypravovalo se o něm, že jednou už byl blízek bankrotu, a podnes se dívá dobrý malostranský soused na 'bankrotáře' naprosto jinak než svět ostatní. Ale pan Rybář kráčel klidně dál, trochu rychleji než jindy. Pod levým pažďím nesl jednu z těch čtyřhranných škatulí černých, o nichž tolik povídáno. Tisknul ji pevně k tělu, tak že smeknutý klobouk v ruce dole byl jakoby k noze přiklíněn. V pravé ruce měl španělku s placatým knoflíkem ze slonové kosti, znamení to, že pan Rybář jde někam na návštěvu, nikdy jindy nenosil hole. Pozdravován zdvihal hůl a hvízdal mnohem hlasitěji než jindy. Sešel Ostruhovou ulicí, přešel svatomikulášským náměstím a vešel do domu Žambereckého. Tam bydlel v druhém patře gymnasiijní profesor pan Muehlwenzel, matematik a přírodopysce. Tedy muž vzdělání tenkrát neobyčejného. Návštěva netrvala dlouho. Pan profesor byl v dobré míře. Jeho hřmotné, podsedlé tělo bylo sobě právě odpoledním spánkem odpočinulo. Dlouhé šedé vlasy, věncící lysé temeno, je

žily se sem tam v pohodlném nepořádku. Modré, duchaplné a vždy přívětivé oči se svítily. Tváře, beztoho vždy rudé, hořely. Ty široké, dobré tváře byly trochu silně neštovicemi porvány a zavdávaly panu profesoru příčiny k stálému vtipu. 'Tak je to na světě,' říkal, 'když se děvče směje a má v tváři důlek, je prý hezké; já když se směju, mám sta důlků, a jsem prý přec jen ošklivý.'

Pokynul panu Rybářovi k pohovce a ptal se: 'Cím tedy mohu sloužit?'

Pan Rybář položil škatuli na stůl a sundal svršek. Pestré kamínky zářily.

'Já bych – já jen, co tadyhleto tento – jakou to má asi cenu –' koktal.

Posadil se pak a opřel bradu o knoflík hole.

Pan profesor se zadíval do kamínků. Pak vyndal jeden temný, vážil v ruce a prohlížel proti světlu. 'To je moldavit,' pravil.

'Jak?'

'Moldavit.'

'Ó, moldavit,' hvízdнул pan Rybář. Na tváři jeho bylo tak trochu vidět, že slovo to slyší po prvé v životě.

'Ten by se hodil pro naši gymnasijsní sbírku, jsou už řídky. Moh' byste nám jej prodat.'

'To by se vidělo. – Co tak asi –'

'Tři zlaté v dvacetnících byste za něj dostal. No?'

'Tři zlaté!' hvízdнул tenounce pan Rybář. Brada se vzdvihla a sklapla pak zas na knoflík. 'A ostatní?' šeptnul po chvilce z náhle stísněného hrdla.

'Chalcedony, jaspisy, ametystky, záhnědy – to nic není.' –

Za nějaký okamžik byl pan Rybář zas již u rohu Ostruhové ulice. Krácel pomalu vzhůru. Po prvé ho sousedé spatřili, an měl klobouk na hlavě. Široká střecha byla stažena do čela. Španělka se vlékla koncem po zemi a harašila o dláždění. Nevšimnul sobě nikoho, nehvízdнул ani jednou. Také se na té cestě ani jednu neohlíd'. Patrně dnes nedováděla žádná z jeho myšlének venku, všechny jeho myšlenky byly v něm, hluboko.

Dnes již z domu nevyšel, ne na hradby a ne na Brusku. A byl tak krásný den!

Ilustrace
k Hastrmanovi
(Jiří Šlitr, 1969)

Bylo již k půlnoci. Nebe se modralo jako za rána, měsíc zářil nejpyšnějším, nejkouzelnějším leskem svým, hvězdy se třepaly jako bílé jiskry. Petřín byl pokryt nádhernou stříbrnou mlhou, stříbrná záplava ležela na celé Praze.

Veselé světlo lilo se do pokojíku páně Rybářova oběma okny, dokořán odevřenými. U jednoho stál pan Rybář. Stál tu jako socha, ztrnulý. Z dále hučely jezy vltavské táhlým, mohutným tonem. Slyšel je stařeček?

Náhle sebou trhnul. 'Moře! – Proč tu není moře?' šeptnul a rty se mu zachvěly.

Snad se v něm vlnila tesknost jako bijící moře.

'Eh!' škubnul sebou pak a odvrátil se. Po podlaže ležely odevřené škatule a zrak jeho se jich dotknul. Vzal pomalu nejbližší z nich a vyndal z ní kamínky do hrsti. 'Fí – oblázky!' a mejknul jimi oknem ven.

Dole zapraskalo a zařinčelo sklo. Pan Rybář dnes ani nevzpomněl, že dole v zahradě je skleník.

'Strýčku, copak to děláte?' ozval se příjemný mužský hlas venku, patrně ze sousedního okna.

Pan Rybář mimovolně ustoupil o krok nazpět.

Dvěře vrzly a vešel pan Šajvl. Snad ho byla krásná noc zdržela u okna. Snad byl spozoroval na starém strýci neobyčejný neklid a slyšel z jeho pokojíku dlouho trvající šukot. Snad vylehly i některé starcovy vzdechy hlasitě z okna ven.

„Strýčku, snad nechcete ty krásné kamínky vyházet všechny ven? Stařec sebou škubnul. Pak zašeptal dívaje se upřeně k Petřínu: „Nemá to ceny – oblázky –“

„Já vím, že nemají velké ceny, vždyť to znám sám. Ale cenu mají přec, pro nás i pro vás. Vy jste sobě je pracně sebral – strýčku, nechte je, prosím, všechny pro mé děti. Budou se na nich učit, vy jim budete vypravovat –“

„Mysleli jste snad,“ šeptal zas stařec monotonně a s namáháním, že jsem bohat, a já vskutku –“

„Strýčku,“ pravil pan Šajvl hlasem pevným, ale při tom měkkým a uchopil starcovu ruku, „copak nejsme vámi bohati? Moje děti by neměly dědečka, moje žena by byla bez otce, kdybychom neměli vás. Vždyť vidíte, jak jsme kolem vás šťastni, vy jste našim požehnáním v domě –“

Náhle přistoupil stařec zas až k samému oknu. Ústa se mu zachvěla, v oku cítil nevýslovný tlak. Pohlídl ven. Neviděl nic určitého, vše se třpytilo jakoby rozpuštěný démant, vše se vlnilo – až k samému oknu – až do jeho oka – moře – moře!

Dál už povídat nebudu, dál už neumím.

Jan Neruda: Povídky malostranské. Antonín Dědounek, Třebechovice pod Orebem 1941 (1876)

44

Na vršíku dům stál bláznů, –
panna tudy chodila,
chytili ji, aby bláznům
k vůli leccos rodila.

Na stůl si ji posadili,
pod sklenici vklopili,
aby pěkně přibývala,
notně pod ní topili.

Panna arcí churavěla,
panna arcí skonala;
radost tu však blázni měli,
pannou že jim zůstala.

Bravo, páni literáti,
dejte pozor na ženské,
byť i písemnictví pošlo –
jen když bude panenské!

PŘED FORTNOU MILOSRDNÝCH

„Nech, hochu, nech – zde lávka – jenom chvíli!
Můj život sice chvatem k hrobu pílí,
však kdo se naposled již na svět dívá,
snad přece nějaká mu chvíle zbývá.
Já sice po odpočinku již práhnu,
však tato fortna děsně vábívá
mne nevypustí více za živa –
jen chvilku ještě, na zvonec než sáhnu!

Už dobíhají moje staré síly!
Chléb pro rodinu žádá velkou pílí,
a pracoval jsem, jak jen otec může,
vždyť ruka má, hle, mozol, kost a kůže!
Ty ještě neznáš, milý hochu blahý,
ty ještě neznáš, seznáš teprve,
až rozpracuješ ruce do krve,
že lidský život jest až příliš drahý.

Ilustrace k básni
Před fortnou milosrdných
(Ota Janeček, 1963)

Dej mně svou ruku, milý dobrý hochu,
 tys jediný měl pro mne chvíle trochu,
 ať otec pro synáčka život sází,
 syn sotva otce k smrti doprovází!
 Ach odpusť starci, že si stýskat zkusí!

Vím – nejednali ke mně nevděčně,
 a loučili se se mnou srdečně,
 a také vím, že – vydělávat musí.

Tys jediný vždy slouchal děda hlasu,
 ostatní neměli chudáci času!
 Dej dědu čelo, ty můj hochu zlatý,
 ne rty! – vždyť starcův dech je jedovatý –
 a jedno políbení na tvé líce,
 už je to políbení poslední –
 a ještě jednou na mne pohledni, –
 teď, hochu, zazvoň, – nemám síly více.“

Jan Neruda
 v padesátých
 letech
 (fotografie)

26
 Vzhůru již hlavu, národe,
 k nebi své zdvihni oči!
 Viz: jsou tam i malé hvězdičky,
 kol nichž se velké točí!

Toť prostě tím: ty maličké
 z jaderného jsou fládru,
 ale ty velké a poslušné
 jen z plynových jsou hadrů.

Troufám, že při té myšlénce
 srdce ti povyskočí –
 nuž – buďme tou malou hvězdičkou,
 kol níž se velké točí!

Jde to, ach jde! Jen každý hled
 k vlastnímu dobře jádru:
 bude-li každý z nás z křemene,
 je celý národ z kvádrů!

Písň kosmické
 (ukázka)

UKOLÉBAVKA VÁNOČNÍ

Spi, Jezulátko, spi!
 Zas chudých lidí chudé dítě
 jen do jesliček uloží Tě –
 ach, kolikrát už lidstvu dáno
 a jidášů vždy zaprodáno,
 spi, Jezulátko, spi!

Spi, Jezulátko, spi!
 Spi sladce na tom seně holém,
 my dech tajíme všichni kolem,
 vždyť Tobě, věčné pravdy synku,
 je také třeba odpočinku,
 spi, Jezulátko, spi!

Spi, Jezulátko, spi!
 A nabeř v spánku nové síly,
 máš konat ještě mnohou míli:
 té cesty lidstva ku spasení,
 té ještě dlouho konec není –
 spi, Jezulátko, spi!

Spi, Jezulátko, spi!
 Za Tvé o bratřích naučení
 svět vezme tě zas do mučení,
 a než se lidstva pouta zdrtí,
 je třeba ještě velkých smrtí –
 spi, Jezulátko, spi!

Jan Neruda: Knihy básní. Orbis, Praha 1951

Zpěvy páteční
 (ukázka)

Neruda je ve zlé nevýhodě proti jiným, daleko menším: je skoro samozřejmý.

Je bezmála tak samozřejmý jako slunce, vzduch, voda, tok oblaků, zpěv ptáčků, jiskření hvězd a vůně trav a všechny dobré, sladké a silné dary života.

(...) Je nerudovský heroismus – cudný, utajený, jakým bývá již opravdový heroismus dobrého zrna. (...) Dobyl poesii dojmy, názory, city, pojetí, výrazy a slova, které byly pokládány za utonulé a ztracené v blátě dní a všednosti, poněvadž nikdo neměl dost síly, aby je zdvihl, očistil a ukázal v přirozené věčné kráse a vážné slavnosti. (...) Měl strašnou odvahu, že vzal slova z ulice, nemytá a nečesaná, jak je zastihl, a učinil z nich posly věčnosti.

Alejsnu a meditace ku hrobu Jana Nerudy. In: F. X. Šalda: Výbor z kritické prózy. Uspořádal F. Chudoba. Školní nakl. v Praze 1939

F. X. ŠALDA
 o Janu Nerudovi

(...) V mládí jsem napsal *Alej snu a meditace ku hrobu Jana Nerudy*, jakousi lyricko-kritickou improvizaci, v níž jsem se vyzpovídal ze svého mileneckého poměru k tomu, kterého etiketují v literárněhistorických příručkách zakladatelem moderní literatury české. (...) cenu následujících řádek vidím předem v tom, že spíše kladou otázky a problémy, než na ně odpovídají, že naznačují směr, kterým by se měly proslápat stezky, aby vedly k důvěrnějšímu poznání Nerudy.

(...) V jednom svém aforismu pověděl Neruda, že „zmařené existence jsou (...) právě oním kvásem, sečnák, nad kterým se útrpně krčilo rameno hned od jeho mládí až hluboko do mužného věku. Profesůrek bez zkoušek, který nemohl proto zakotvit ani v přístavu manželském, společenských tro-ních, skoro petrolejnických listů, (...) odkázaných na milost a nemilost svého šéfa Julia Grégra, redaktůrek opozice, necenil ani jako básníka, ani jako fejetonistu, klada nad něho vysoko Vítězslava Háška, který ho mu na sklonku života dít výpověď jen proto, že nikdo z žijících literátů neměl dost neomalenosti, aby ho chtěl zastoupit jako nedělního fejetonistu, byl směrodatně oficiální veřejnosti, jak víme „paňácou“ a „zpustlíkem“, pochybnou existencí zmítající se na okraji společenského bahna. (...)

Nepravím, že *Hřbitovní květy* je literárně bezcenné nebo nezajímavé, pravím jen, že intence, která se tu zaběhla často až do herecké pózy, zabíjí zde nejednou poezii. Vznikají situace vnitřně nepravdivé. Jako doklad číslo 35. Tam se malému otrhanému hošíkovi na hřbitově vkládají do úst myšlenky zcela nedětské, nemožné v jeho věku. „Přec se jednou seberu, / tatínkovi, kde ho najdu, / notně holi zcela peru.“ „Kdož tvůj otec? – „Nač se ptáte – / Tatínek je velký pán; / odejel nám, – dávno tomu, / když mi dával marcipán.“ „A kam odjel? – „Ach, což já vím! – / Odejel mil na tisíc, / o maminku nedbá již, / má prý mam těch ještě víc.“ Tu je nad slunce jasnější, že si autor dělá z dítěte pozoun pro své sociálně revoluční citění, vybroušené do novinářského vtípkování.

Od téhleť poněkud levné pózy společenského buřiče, do níž se v svých prvních pracích pod tlakem veřejného předsudku Neruda stylizoval, odvozují nejedno radikálně liberalistické klišé, které straší v jeho díle.

(...) Neruda nenalezl tu přísnou a velkou poezii spodiny společenské, již se dotkla před ním již Božena Němcová (...). Jeden příklad za všechny. Portrét žebráka Vojtěška v malostranské povídce *Přivedla žebráka na mizinu*. Ten Vojtěšek je mu tam jen záminkou k vyvolávání různých pitvorných policajtských figur (...). A celá povídka o pomstě „milionové báby“, zlé odmítnuté žebráčky, na tomto žebrákovi dobře syžet tak veliký, jako je chudoba, bída, ponížení; a honba za fejetonistickým duchaplnictvím nikde není tak odporná jako právě zde.

(*Erós a sexualita*) (...) Zatímco se ve svých verších kočkuje s Annou Holinovou, uhybá plnému citu, ulévá jej skepsi a umrtvuje jej posměchem, oddává se v cyklu *Matiče* zcela pudově, nelomeně, nezkrýženě své veliké lásce k rodičce. Vedle lásky k vlasti byl to jediný cit, který Neruda vyslovuje s patetickou fugou roztoužení a vytržení; a láska synovská zazvonila v jeho poezii mnohem zpěvněji, nalila se vlnou mnohem melodičtější než láska erotická. Láska mateřská je sám kontrapunkt *Písní kosmických*; základná stavební celá celého vesmíru. (...) „Dopadne Země k Slunci zpět, / ze Slunce šlehne plamův květ / jak života na úsvitě, / a vzdálené hvězdy a širý Svět / zví, že se tu naposled – naposled / líbají matka a dítě.“ (...)

Neruda tušil, v čem jsou jeho největší básnický tvárné možnosti: v malbě smyslné démonie ženské. (...) A tato démonická intonace doznívá v jedné z malostranských črt Nerudových, *U tří lilí*. Jsou to jen tři stránky, ale nejskvělejší, poněvadž nejpřímnější oslava sexu, která kdy byla napsána v české literatuře. Ne ovšem lilí, nýbrž jedovatým květem bahenním, těžké, smyslné, až hnilobné vůně je ta krásnooká poběhlice, která se v této povídce ze zralé doby Nerudovy (1876) vrací od teplé mrtvolvy matčiny do tančírny, aby padla do rozervěné náruči básníka, s nímž se spatřila teprve před chvílí. A zase: i ve scénérii Mácha. Hroby, lebky, chchtot pekla a škleb mrtvol. „Bouř dostoupila teď svého vrcholu. Vitr hnal se jako přívál vodní, nebo i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.“ „Přitiskla se ke mně. Cítil jsem, jak se mi k prsoum lepí vlhký její šat, cítil měkké tělo, teplý sálající dech – bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní!“

Jak je významné, že tuto drobnou prózu vypravoval Neruda v první osobě, přes její velmi choulostivý obsah! Je zcela patrně *lyrickou konfesi*, přestože je napsána prózou a zařaděna mezi *Povídky malostranské*.

(*Neruda baladista*) (...) Neruda stál mnohem výš nad látkou i žánrem než Erben, který žije zcela v látce a s ní se ztotožňuje čistým věřivým aktem básnickým. Mezi → baladami Nerudovými je několik charakteristických čísel → travestujících nebo karikujících nebo vyhrocených v groteskní komické situace nebo posléze žánrově lokalizovaných. To všechno vedlo Nerudu k mnohem *svobodnějšímu* poměru k žánru baladickému než u Erben; poškodilo-li ho to místy stylisticky, získal jinde na životnosti, rozmarnosti, proteplení, pohyblivosti. (...)

(*Syntéza chyb*) (...) vytváří si mystika národnostní, národa jako hodnoty všech hodnot mimo každou diskusi, mimo každou pochybu. (...) Vytvořil si mýtus národa vyvoleného, který neumírá, nemůže zemřít. „Nám Čechům z žárných mečů věčná dána meta – / rád byl bych při vás do skonání světa!“ (...) u Nerudy máme chvíle, kdy mne jeho → nacionalism až mrazí – tak živě cítím, že byl opiem nebo morfiem nemocnému.

Neruda poněkud nekonvenční, 1934. In: F. X. Šalda: *Z období Zápisníku*. Odeon, Praha 1988

Jan Neruda
(podle fotografie)

